

Людмила Н. Сергєєва, Ганна Ю. Кучерова
**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ
ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

У статті запропоновано науково-методологічний підхід до моделювання життєздатності податкової системи України, в основі якого лежать функції оцінок її стійкості, надійності, живучості та вмотивованості. Запропоновано систему відповідних показників оцінювання рівня життєздатності податкової системи України.

Ключові слова: податкова система; рівень життєздатності; моделювання; оцінювання; золотий переріз.

Форм. 21. Рис. 1. Табл. 1. Літ. 10.

Людмила Н. Сергеева, Анна Ю. Кучерова
**НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД
К МОДЕЛИРОВАНИЮ ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ
НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ**

В статье предложен научно-методологический подход к моделированию жизнеспособности налоговой системы Украины, в основе которого лежат функции оценок ее устойчивости, надежности, живучести и мотивированности. Предложена система соответствующих показателей оценивания уровня жизнеспособности налоговой системы Украины.

Ключевые слова: налоговая система; уровень жизнеспособности; моделирование; оценка; золотое сечение.

Liudmyla N. Serhieieva¹, Hanna Yu. Kucherova²
**SCIENTIFIC METHODOLOGICAL APPROACH TO MODELLING
OF UKRAINE'S TAX SYSTEM VIABILITY**

The article suggests a methodological approach to modelling the viability of Ukraine's tax system, which is based on the estimates of stability, reliability, survivability and justification. A system of appropriate indicators is offered for evaluation of tax system viability in Ukraine.

Keywords: tax system; viability level; modelling; evaluation; golden section.

Peer-reviewed, approved and placed: 26.09.2016.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в галузі оподаткування України характеризуються динамічністю та системністю змін. Узгодженість та прозорість взаємозв'язків між елементами податкової та соціально-економічної систем держави формують та обумовлюють їх життєздатність в умовах кризи. Враховуючи значний доробок, внесений у методологію життєздатності соціально-економічних систем, приділено недостатньо уваги адаптації існуючих концептів до середовища оподаткування, хоча саме податкова система наочно демонструє дисбаланси її розвитку і малоефективність функціонування.

Аналіз останніх публікацій. Теорія життєздатності соціально-економічних систем вперше з'явилася в наукових працях С. Біра [2], основоположні аспекти якої розвиваються науковими школами Ю. Лисенка [5] та Л. Сергєєвої [6; 7]. Складність та розмаїття видів соціально-економічних систем потребує

¹ Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine.

² Classic Private University, Zaporizhzhya, Ukraine.

подальшого вивчення та уніфікації концептуальних положень життєздатності з урахуванням особливостей функціонування та розвитку, зокрема, процес реформування податкової системи України виявив низку недоліків її структури та характеру прийняття управлінських рішень щодо обґрунтування податкових змін. При цьому, питання формування життєздатності податкової системи ані в науковій літературі, ані в практичній діяльності контролюючих органів не піднімаються.

Метою дослідження є обґрунтування науково-методологічного підходу до моделювання життєздатності податкової системи України.

Основні результати дослідження. З метою обґрунтування усієї сукупності ознак життєздатності податкової системи звернемося до методології життєздатності соціально-економічних систем. Ю. Лисенко стверджує, що «життєздатність – це можливість функціонування економічної системи (ЕС) протягом необмеженого періоду часу в умовах дії збурюючих факторів при прийнятному рівні ефективності» [5]. Тоді як Л. Сергєєва життєздатну систему представляє як «систему, що здатна нескінченно довго зберігати та підтримувати самостійне існування» [6]. Отже, концептуальні положення цих двох наукових шкіл близькі по суті, однак відрізняються тим, що погляди Ю. Лисенка обмежуються техніко-економічними параметрами системи, а концепція Л. Сергєєвої наділяє систему властивостями саморозвитку, а саме [6]: стійкістю (характеризує взаємодію системи із середовищем); надійністю (характеризує внутрішні сили системи); живучістю (характеризує потенціал системи до розвитку); вмотивованістю (характеризує тривалість та інтенсивність дій, спрямованих на розвиток).

Поняття життєздатності соціально-економічної системи складне і багатоаспектне, оскільки для кожного виду соціально-економічної системи уточнюються її характеристичні параметри на основі виявлення специфіки її функціонування і розвитку, розширюючи тим самим площину оцінювання її загального рівня. Наочно концептуальні положення формування життєздатності податкової системи представлено на рис. 1. За даними рис. 1 оцінювання життєздатності податкової системи представлено у розрізі окремих рівнів, а саме:

- *функціональний*: у сучасній науковій літературі до функцій податкової системи відносять, загалом, фіскальну, регулюючу та їх модифікації, наприклад, стимулюючу. Однак недостатньо уваги приділяється аспектам самоорганізації суб'єктів оподаткування, зокрема, влади, контролюючих органів, платників податків та податкових агентів, чії цілі та ресурси, здібності та можливості до самоорганізації істотно різняться в процесі взаємодії;

- *рівень забезпечення життєздатності соціально-економічної системи*, який представлено функціональним базисом та надбудовою – розвитком податкової системи. Як відомо, жодна система не може розвиватися без певного базису, яким, у даному випадку, виступає функціональний рівень. Його повноцінне забезпечення формує вектор подальшого розвитку структури системи у бік досягнення «ідеального стану» шляхом подолання суперечності на усіх рівнях ієрархії системи;

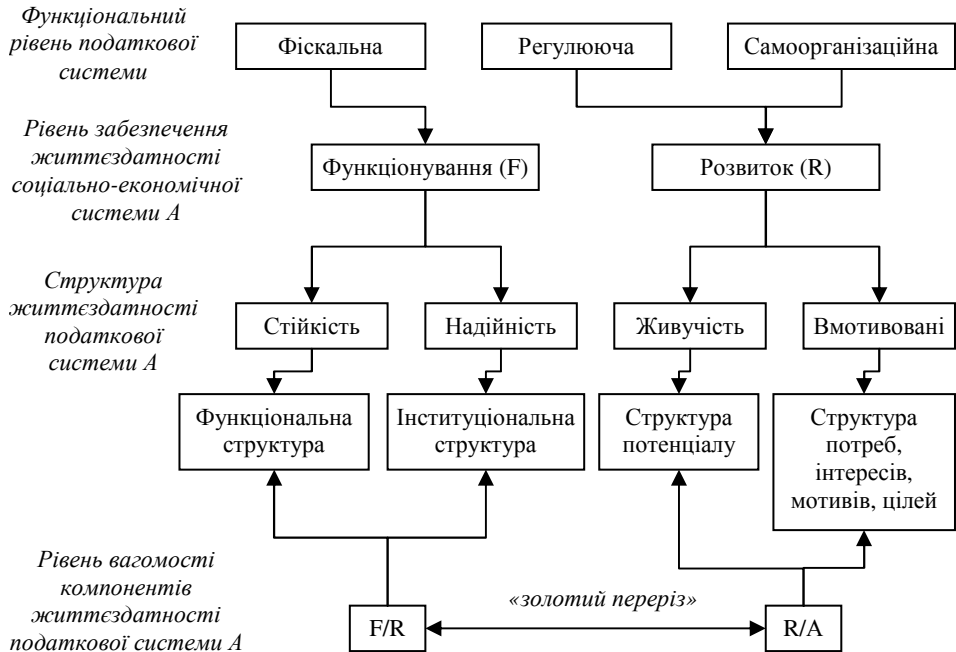

Рис. 1. Структурно-логічна схема концептуальних положень оцінювання життєздатності податкової системи, авторська розробка

- структура життєздатності податкової системи складається з таких елементів:

1) стійкість – функціональна структура (здатність системи за певний період часу виконувати власні функції та зберігати структуру під впливом внутрішніх та зовнішніх збурень. Під стійкістю податкової системи мається на увазі її здатність досягнення як якісно-кількісних показників виконання функцій, так і певний баланс в їх структурному співвідношенні);

2) надійність – інституціональна структура (відповідність системи її суті та здатність дотримуватися планових рівнів цільових параметрів якомога довше, тобто, спроможність власними ресурсами досягати поставленої мети);

3) живучість – структура потенціалу (здібність системи зберігати та відновлювати функціональний потенціал в умовах негативного впливу зовнішнього середовища певний період часу, тобто, «здатність зберігати траєкторію розвитку в напрямі досягнення мети або системи цілей при зовнішніх впливах, а також здатність самовідновлюватися протягом певного часу» [7, 13]);

4) вмотивованість – структура мотивів, потреб, інтересів, цілей (здатність суб'єктів оподаткування (влади як законодавчого органу, платників податків, податкових агентів та контролюючих органів як органів виконавчої влади цілеспрямовано й активно діяти на підставі власних мотивів, які розглядаються як «сукупність потреб (як джерела активності) та причин, що визначають спрямованість поведінки або діяльності» [7, 13];

- *рівень вагомості складових життєздатності податкової системи* відповідає концепції «золотого перерізу», що лежить в основі оцінювання життєздатності соціально-економічних систем наукової школи Л. Сергеевої. Гармонійність структури системи за «золотим перерізом» обумовлює формування її ідеального образу, відстань до якого характеризує вектор подальшого стратегічного розвитку системи оподаткування.

Таким чином, на основі концепції життєздатності соціально-економічних систем Л. Сергеевої оцінювання життєздатності податкової системи A є функцією оцінок стійкості Y , надійності N , живучості T , вмотивованості V [6]:

$$A = f(Y, N, T, V). \quad (1)$$

Наведемо показники, що характеризують компоненти життєздатності податкової системи, табл. 1. Складним питанням залишається розподіл компонентів життєздатності податкової системи за рівнями ієрархії з метою закріплення за ними відповідних вагових коефіцієнтів. В результаті маємо ієрархію вагових коефіцієнтів відповідно до вагомості кожного компоненту життєздатності системи.

Таблиця 1. Характеристика компонентів життєздатної податкової системи держави, авторська розробка

Рівень забезпечення життєздатності	Компоненти (y) життєздатності податкової системи	Характеристичні показники життєздатності податкової системи	Варіант розподілу вагомості компонентів життєздатності податкової системи за «золотим перерізом» (k_y)
Забезпечення існування	Стійкість (Y)	- фіскальна ефективність оподаткування; - кількість змін податкового законодавства за бюджетний період; - податкова стійкість суб'єктів господарювання	0,38
	Надійність (N)	- трансакційні витрати суб'єктів оподаткування; - показник податкових розривів; - рівень дотримання податкової дисципліни суб'єктами оподаткування	0,24
Забезпечення розвитку	Живучість (T)	- рівень податкового ризику держави; - індекс відносної податкоспроможності країни; - середній показник періоду стабільного функціонування податкової системи	0,24
	Вмотивованість (V)	- коефіцієнт соціальної віддачі податків; - рівень податкової віддачі бізнесу; - рівень податкового навантаження в країні	0,14

Зазначені концептуальні положення є основою для оцінювання складових і загального рівня життєздатності податкової системи, що дозволяє обґрунтувати життєздатну траєкторію її розвитку з урахуванням соціально-економічних обмежень. Як зазначено в [6, 70] «уздовж всієї життєздатної траєкторії існує градієнт, що збільшує значення пристосованості системи до зовнішніх умов», який, зважаючи на (1), можна представити наступним градієнтом, компоненти якого дорівнюють частковим похідним A за усіма її аргументами:

$$\text{grad}A = \frac{\partial A}{\partial Y} e_Y + \frac{\partial A}{\partial N} e_N + \frac{\partial A}{\partial T} e_T + \frac{\partial A}{\partial V} e_V, \quad (2)$$

де A – функція змінних Y, N, T, V .

Наведемо формули розрахунків запропонованих характеристичних показників життєздатності податкової системи з урахуванням аспектів її складності та мінливості:

1. Стійкість податкової системи Y :

$$Y = f(E, N^Z, Y^{VOK}). \quad (3)$$

- Фіскальна ефективність оподаткування у t -й бюджетний період (E_t):

$$E_t = \frac{\sum_{t=1}^n PN_t}{\sum_{t=1}^n AP_t + \sum_{t=1}^n ND_t} \times 100\%, \quad \underline{E}_t \leq E_t \leq \overline{E}_t, \quad (4)$$

де $E_t, \overline{E}_t, \underline{E}_t$ – фіскальна ефективність (верхня та нижня межі) оподаткування у t -й бюджетний період, %; PN_t – обсяги податкових надходжень за t -й бюджетний період, грн; AP_t – обсяги витрат на адміністрування податків та зборів за t -й бюджетний період, грн; ND_t – обсяги недоотриманих доходів бюджету внаслідок податкових пільг, грн; t – порядковий номер бюджетного періоду; n – кількість податків та зборів. Нижня межа фіскальної ефективності формується залежно від рівня планових показників фіскальних органів, а верхня межа – це допустиме значення показника для платників податків, що може відобразитися фактичним обсягами податкових надходжень.

- Загальна кількість змін податкового законодавства за t -й бюджетний період (N_t^Z), од.:

$$N_t^Z = \sum_{t=1}^k n_t^z, \quad (5)$$

де n_t^z – кількість змін податкового законодавства за t -й бюджетний період, од.

- За матеріалами [1, 41] розглядається податкова стійкість на рівні суб'єкта господарювання, що характеризує обсяги податкових платежів на одиницю власних обігових коштів, який розраховується таким чином:

$$Y_t^{VOK} = \frac{\sum_{t=1}^n PN_t}{\sum_{t=1}^n VOK_t}, \quad (6)$$

$$Y_t^{VOK} = \begin{cases} \text{рівність обсягів власних оборотних коштів} \\ \text{обсягам податкових зобов'язань, } Y_t^{VOK} = 1 \\ \text{податкова стійкість, } Y_t^{VOK} < 1 \\ \text{податкова нестійкість, } Y_t^{VOK} > 1 \end{cases},$$

де Y_t^{VOK} – податкова стійкість платника податків, ум. од.; VOK_t – величина власних оборотних коштів платників податків, грн.

2. Надійність податкової системи:

$$N = f(V, R, D). \quad (7)$$

– Трансакційні витрати платників податків V :

$$V_t = \langle PP_t, J_t, VT_t, VU_t \rangle;$$

$$PP_t = \sum_{t=1}^i pp_t, \underline{PP}_t \leq PP_t < \overline{PP}_t; \quad J_t = \sum_{t=1}^i pj_t, \quad 1 \leq J_t \leq \overline{J}_t; \quad (8)$$

$$VT_t = \sum_{t=1}^l vt_t, \quad \underline{VT}_t \leq VT_t \leq \overline{VT}_t; \quad VU_t = \sum_{t=1}^l vu_t, \quad \underline{VU}_t \leq VU_t \leq \overline{VU}_t,$$

де $PP_t, \underline{PP}_t, \overline{PP}_t$ – сумарні обсяги (нижня та верхня межі, що встановлюються платниками податків та державою відповідно) податкових платежів pp за їх видами за t -й бюджетний період, грн (в роботі приймається, що показник дорівнює обсягам фактичних податкових надходжень); J_t – загальна кількість сплачуваних податкових платежів pj за їх видами за t -й бюджетний період, од.; \overline{J}_t – верхня межа загальної кількості сплачуваних податкових платежів pj за їх видами за t -й бюджетний період, од., що встановлюється державою; VT_t – сукупні витрати часу vt за видами податкової діяльності (підготовка, подача звітності та сплата податків), годин на рік, де верхню (\overline{VT}_t) та нижню (\underline{VT}_t) межі показника встановлюють платники податків; VU_t – сумарні обсяги витрат на утримання інститутів оподаткування vu за видами статей, млн грн; i – кількість податкових платежів за t -й бюджетний період, од., де нижню межу (\underline{VU}_t) планує держава за бюджетними запитами, а верхню межу (\overline{VU}_t) показника формують бюджетні обмеження фінансування; j – кількість сплачуваних податків і зборів за t -й бюджетний період, од.; l – кількість видів витрат на утримання інститутів оподаткування, од.

- Рівень податкових розривів R :

$$R_t = \frac{\sum_{t=1}^j PN(\text{fact})_t}{\sum_{t=1}^j PN(\text{plan})_t} \times 100\%, \quad (9)$$

$$R_t = \begin{cases} 100\%, \text{ відсутність податкових розривів,} \\ R_t > 100\%, \text{ перевиконання плану в результаті неточності прогнозів,} \\ R_t < 100\%, \text{ рівень податкового розриву,} \end{cases}$$

де $PN(plan)_t$ – обсяги планових податкових надходжень, грн; $PN(fact)_t$ – обсяги фактичних податкових надходжень, грн.

- Рівень дотримання податкової дисципліни в країні:

$$D_t = \langle B_t, \varpi_t, KP_t \rangle;$$

$$\varpi_t = \frac{\sum_{t=1}^n P_t^k}{\sum_{t=1}^n P_t^k} \times 100\%, \underline{\varpi}_t \leq \varpi_t \leq \overline{\varpi}_t, \varpi_t \geq \varpi_{t-1}, \overline{\varpi}_t = 100\%; \quad (10)$$

$$B_t = \sum_{t=1}^j b_t^{pj}; \quad KP_t = \sum_{t=1}^j kp_t^{pj},$$

де B_t – сумарні обсяги боргів зі сплати податків та зборів за t -й бюджетний період, грн; b_t^{pj} – обсяги боргів зі сплати податків та зборів за видами податкових платежів pj за t -й бюджетний період, грн; ϖ_t – частка активних платників податків у загальній їх кількості, %, де нижня межа ($\underline{\varpi}_t$) не нижча за аналогічний показник попереднього періоду, а верхня межа ($\overline{\varpi}_t$) – 100%; P_t – загальна кількість платників податків, осіб; p^k – кількість активних платників податків за k -ми категоріями, осіб; n – кількість платників, що сплачують податки, осіб; KP_t – загальні обсяги донарахувань за результатами контрольно-перевірочних робіт, грн; kp^{pj} – обсяги донарахувань за результатами контрольно-перевірочних робіт за видами податкових платежів pj за t -й бюджетний період, грн.

3. Живучість податкової системи T :

$$T = f(k_t, l_t, f_t). \quad (11)$$

- Коефіцієнт податкового ризику держави k_t :

$$k_t = \frac{k_t^{fact}}{k_t^{plan}}, \quad k_t = \begin{cases} k_t = 1, & \text{плановий рівень ризику;} \\ k_t > 1, & \text{значний рівень ризику;} \\ k_t < 1, & \text{низький рівень ризику;} \end{cases} \quad (12)$$

$$k_t^{plan} = \frac{\sigma^{PN}}{PN(plan)_t}; \quad k_t^{fact} = \frac{\sigma^{PN}}{PN(fact)_t}, \quad (13)$$

де k_t^{plan} – коефіцієнт варіації обсягів планових податкових надходжень PN за період $[t;t-2]$; k_t^{fact} – коефіцієнт варіації обсягів фактичних податкових надходжень PN за період $[t;t-2]$; σ – стандартне відхилення; $\overline{PN(plan)}_t$ – середнє значення обсягів планових податкових надходжень за період $[t;t-2]$, грн; $\overline{PN(fact)}_t$ – середнє значення обсягів фактичних податкових надходжень за період $[t;t-2]$, грн.

- Індекс економічного розвитку країни I_t^{econom} (грн):

$$I_t^{econom} = \frac{i_t^{econom}}{i_{t-1}^{econom}}, i_t^{econom} = \frac{VWP_t}{L_t}, 0 < I_t^{econom} < +\infty, \quad (14)$$

де VWP_t – обсяги валового внутрішнього продукту за t -й бюджетний період, грн; L_t – кількість населення в країні у розрахунку на період t , жителів.

- Показник періоду стабільного функціонування податкової системи f , днів:

$$f_t = \begin{cases} \frac{\tau_t}{n_z}, n_{z_t} > 0 \\ \tau_t, n_z = 0 \end{cases}, \quad (15)$$

де τ_t – тривалість t -го бюджетного періоду, днів.

4. Вмотивованість податкової системи (V):

$$V = f(Sv, Pv, R^{pn}). \quad (16)$$

- Коефіцієнт соціальної віддачі податків та зборів Sv :

$$Sv_t = \frac{\sum_{t=1}^w V_t^s}{\sum_{t=1}^j PN_t}$$

$$Sv_t = \begin{cases} Sv_t > 1, \text{ переважне податкове забезпечення} \\ \text{соціальної сфери держави;} \\ Sv_t = 1, \text{ відповідне податкове забезпечення} \\ \text{соціальної сфери держави;} \\ Sv_t < 1, \text{ зміна пріоритетності податкового} \\ \text{забезпечення соціальної сфери ддержави} \end{cases} \quad (17)$$

де V_t^s – сумарні обсяги соціальних видатків бюджету держави, грн; w – кількість видів соціальних видатків бюджету держави, од.;

- Показник рівня податкової віддачі Pv :

$$Pv_t = \frac{P_t^{pr} + P_t^{dv}}{VWP_t}, Pv_t \leq Pv_t \leq \overline{Pv_t}, \quad (18)$$

де $Pv_t, \overline{Pv_t}$ – нижня та верхня межа показника рівня податкової віддачі, ум.од.; P_t^{pr} – обсяг надходжень з податку на прибуток, грн; P_t^{dv} – обсяг надходжень з податку на додану вартість, грн. Нижня межа податкової віддачі відповідає податковим планам фіскальних органів, а верхня межа характеризує допустимий та справедливий рівень податкового зобов'язання, яке платник податків готовий сплатити.

- Показник рівня податкового навантаження в країні R^{pn} :

$$R_t^{pn} = \frac{\sum_{t=1}^j PN_t + \sum_{t=1}^v SV_t}{VWP_t} \times 100\%, 10\% \leq R_t^{pn} \leq 30\%, \quad (19)$$

де SV – обсяги соціальних платежів, грн; v – кількість видів соціальних платежів, од.

У дослідженні здійснено припущення, що нижня межа податкового тиску не повинна бути меншою 10%, а верхня – 30%. Щодо нижньої межі виходимо з практичної сторони оподаткування: на сьогодні вартість мінімізації податкового зобов'язання з ПДВ становить біля 12% при ставці 20%, що обумовлює формування об'єктивної корисності ухилення від сплати податків. У разі, коли ставка ПДВ сягне рівня вартості мінімізації, перед платником постане вибір – платити податок чи ні, який відкоригується рівнем супутньої мінімізації ризику на користь сплати податків у повному обсязі. Рівень верхньої межі пояснюється кривою Лаффера, за якою податкова ставка на рівні 30% і більше обумовлює каскадне зниження обсягів податкових надходжень до бюджету.

На основі наведеної сукупності характеристичних показників шляхом інтегрального оцінювання формуються оцінки як структурних компонентів життєздатності податкової системи, так і її рівня загалом. Інтегральний показник y -ої групи характеристичних показників розраховуємо як середнє геометричне її нормованих показників:

$$I_y = h \sqrt[h]{\prod_{y=1}^h x_y^{norm}}, \quad (20)$$

де h – кількість характеристичних показників життєздатності податкової системи, од.; x_y^{norm} – нормовані характеристичні показники y -ої групи.

Інтегральний показник життєздатності податкової системи за t -бюджетний період I_t розраховується як сума добутків інтегральних показників параметрів A_y та відповідних коефіцієнтів гармонійності, представлених у табл. 1:

$$I_t^A = I_V k_V + I_N k_N + I_T k_T + I_Y k_Y, \quad I_t^A \in [0;1]. \quad (21)$$

Наближення розрахункового значення до 1 формує уявлення про міру зростання рівня життєздатності податкової системи. Загалом, рівень життєздатності податкової системи є підґрунтям для прийняття стратегічних рішень щодо подальшого розвитку оподаткування в країні, оскільки виступає критерієм ефективності її функціонування та розвитку. Вектор стратегічного розвитку податкової системи $\vec{S}_v = (v_1, v_2, v_3, v_3)$ обґрунтовується на основі оцінювання відстані між бажаним ступенем життєздатності податкової системи та фактичним за окремими її параметрами $v_y = I_{t(y)}^{A(max)} - I_{t(y)}^{fact}$.

Висновки. Запропоновано науково-методологічний підхід до моделювання життєздатності податкової системи на основі концепції життєздатності соціально-економічних систем, що представляється функцією оцінок її стійкості, надійності, живучості та вмотивованості. Запропоновано систему показників, що характеризують окремі компоненти життєздатності податкової системи, та відповідні їм вагові коефіцієнти, що обираються відповідно до концепції «золотого перерізу», яка забезпечує гармонійність структури податкової системи. Вектор стратегічного розвитку податкової системи обґрунтову-

ється на основі оцінювання відстані між бажаним ступенем життєздатності податкової системи та фактичним за окремими її компонентами.

Перспективою подальших досліджень є реалізація запропонованого науково-методологічного підходу до моделювання життєздатності податкової системи України.

1. *Бакурова А.В.* Самоорганізація соціально-економічних систем : моделі і методи: Монографія. – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 328 с.

Bakurova A.V. Samoorganizatsiia sotsialno-ekonomichnykh system : modeli i metody: Monohrafiia. – Zaporizhzhia: KPU, 2010. – 328 s.

2. *Бир С.* Мозг фирмы / Пер. с англ. – М.: Радио и связь, 1993. – 416 с.

Bir S. Mozg firmy / Per. s angl. – M.: Radio i sviaz, 1993. – 416 s.

3. *Гальчинський А.* Методологія складних систем // Економіка України.– 2007.– №8. – С. 4–18.

Halchynskiy A. Metodolohiia skladnykh system // Ekonomika Ukrainy.– 2007.– №8. – S. 4–18.

4. *Лускатова О.В., Власова М.С.* Налоговое бюджетирование предприятий. – Норильск: НГУ, 2004. – 109 с.

Luskatova O.V., Vlasova M.S. Nalogovoe biudzhetrovanie predpriatii. – Norilsk: NGU, 2004. – 109 s.

5. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике: Монография / Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский и др. – Донецк: Юго-Восток Лтд, 2009. – 350 с.

Metodologiya modelirovaniia zhiznesposobnykh sistem v ekonomike: Monografiia / Iu.G. Lysenko, V.N. Timokhin, R.A. Rudenskii i dr. – Donetsk: Iugo-Vostok Ltd, 2009. – 350 s.

6. Моделювання структури життєздатних соціально-економічних систем: Монографія / Л.Н. Сергеева, А.В. Бакурова, В.В. Воронцов, С.О. Зульфугарова. – Запоріжжя: КПУ, 2009. – 200 с.

Modeliuvanntia struktury zhyttiezdatnykh sotsialno-ekonomichnykh system: Monohrafiia / L.N. Serhieieva, A.V. Bakurova, V.V. Vorontsov, S.O. Zulfuharova. – Zaporizhzhia: KPU, 2009. – 200 s.

7. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Н. Сергеевої. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 360 с.

Modeliuvanntia upravlinntia zhyttiezdatnistiu komertsiiinoho banku: Monohrafiia / Za zah. red. d.e.n., prof. L.N. Serhieievoi. – Zaporizhzhia: KPU, 2011. – 360 s.

8. *Стенанова Д.С.* Фискальні ефекти адміністрування податків в Україні: Дис... канд. екон. наук (08.00.08) / ПВНЗ «Європейський університет». – К., 2015. – 220 с.

Stenanova D.S. Fiskalni efekty administruvannia podatktiv v Ukraini: Dys... kand. ekon. nauk (08.00.08) / PVNZ «Ievropeyskyy universytet». – K., 2015. – 220 s.

9. Структурна гармонізація економіки як чинник економічного зростання / О.Г. Білоцерківець, Т.В. Бурлай, Н.Ю. Гончар, Н.І. Горшкова, І.В. Крючкова; Інститут економіки та прогнозування НАН України; І.В. Крючкова (ред.). – К.: Експрес, 2007. – 520 с.

Strukturna harmonizatsiia ekonomiky yak chynnyk ekonomichnoho zrostantnia / O.H. Bilotserkivets, T.V. Burlai, N.Iu. Honchar, N.I. Horshkova, I.V. Kriuchkova; Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy; I.V. Kriuchkova (red.). – K.: Ekspres, 2007. – 520 s.

10. *Шкодiна І.В.* Сучасні тенденції самоорганізації світової економічної системи // Економіка України.– 2012.– №9. – С. 70–77.

Shkodina I.V. Suchasni tendentsii samoorganizatsii svitovoi ekonomichnoi systemy // Ekonomika Ukrainy.– 2012.– №9. – S. 70–77.